

У ПРОСТОРАХ МУЗЕЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

© *Володимир ТРЕТЯК, Надія СМОЛЯРЧУК*

ДО ПИТАНЬ ЕКСПОЗИТАРНОЇ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ З НАГОДИ ВІДЗНАЧЕННЯ 75-ї РІЧНИЦІ СТВОРЕННЯ УПА

Цього року в нашій державі відзначається 75-та річниця від дня створення Української повстанської армії – єдиної сили, яка у роки Другої світової війни послідовно відстоювала інтереси українського народу.

З цієї нагоди у Національному музеї історії України у Другій світовій війні було відкрито документально-реліквійну експозицію «За край і волю, за нації долю!» та виставку «Об'єктивна історія».

На жаль, замість першоджерела, яке дає можливість поглянути на історію повстанського руху безпосередньо очима його учасників, усвідомити думки та вчинки цих людей, в своїх пошуках українці доволі часто послуговуються альтернативною, переважно суб'єктивною, заідеологізованою та заполітизованою інформацією, яка формує їхній історичний світогляд. З огляду на це науковці Меморіального комплексу, які упродовж більш ніж двох десятиліть студіюють історію українського визвольного руху, займаються формуванням колекції з цієї проблематики, що налічує 1,5 тис. музейних одиниць, під час створення цих тимчасових експозицій ставили за мету крізь зрізи людських доль, за допомогою автентичних артефактів наблизити українське суспільство до розуміння сутності визвольної боротьби. Це завдання видається надважливим, особливо з огляду на контroversійність цього темарію для українського соціуму.

«За край і волю, за нації долю!» – ці слова з повстанської пісні стали лейтмотивом документально-реліквійної експозиції, де музейними засобами відтворено ключові події визвольної боротьби українського народу, віддано данину пам'яті її учасникам.

В експозиції розміщено близько 300 музейних предметів, зібраних під час відряджень науковцями музею в різних регіонах України, першоджерела Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України й Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Переважна кількість експонатів представлена широкому загалу вперше.

Долі багатьох матеріалів експозиції – унікальні. Одні надійшли із закритих архівів, інші – з напівзакритих особистих колекцій, які ретельно приховувалися у родинах, а деякі більш, ніж піввіку, зберігала земля. Так сталося з діловодним архівом Андрія Михалевича – одного з провідних діячів повстанського руху на Волині, який після віднайдення і реставрації був повернутий до життя зусиллями музейників. Сьогодні важко відшукати подібні артефакти, тим паче людей, які не лише пройшли через горнило збройної боротьби, а й через пекло радянських ГУЛАГів.

Експозиція складається з п'яти розділів: «На шляху до збройної боротьби»; «Основні вектори діяльності УПА»; «Люди підпілля»; «Повстанська палітра»; «На перехресті війни і миру».

У першому розділі представлені офіційні документи УПА, примірники періодичних видань українських громадських, просвітницьких та спортивно-патріотичних товариств, матеріали, які дають змогу наблизитися до розуміння витоків формування національної свідомості українських патріотів, ілюструють перші суттєві спроби творення Української держави на шляху до організованої збройної боротьби.

Апогеєм цих процесів було заснування Української головної визвольної ради – «воюючого уряду воюючої України» на чолі з Кирилом Осьмаком. Цьому присвячено окрему сторінку експозиції.

Другий розділ охоплює організаційно-розпорядчі та пропагандивні матеріали з повстанського середовища, зокрема накази Дмитра Клячківського, командира УПА-Північ, і Романа Шухевича, Головного командира УПА з 1943 р. У низці матеріалів зі слідчої документації НКВД зафіксовано оперативну інформацію про загальну структуру УПА та її окремі формування. Крізь призму щоденника радянського партизана Федора Ткаченка, повідомлень німецької окупаційної влади можна простежити ставлення до українського визвольного руху його противників.

У третьому розділі розміщено комплекси 25 осіб, представників різних національностей, різних регіонів України, які воювали в УПА. Серед них – матеріали родини Сінітовичів, батько якої був організатором підпільних швацьких майстерень, а син – бунчужним сотні, учасником боїв за Космацьку республіку; Романа Шумського – підпільника, вояка 14-ї гренадерської дивізії Ваффен СС «Галичина», повстанця; Миколи Коляди – остарбайтера, повстанця, червоноармійця; Володимира Чав'яка – командира куреня, учасника закордонних рейдів УПА.

Четвертий розділ містить унікальні дереворити Ніла Хасевича, автора відомих графічних серій, присвячених УПА, «Волинської серії бофонів», проектів повстанських нагород. Ці автентичні матеріали були вилучені під час спецоперацій органів держбезпеки з ліквідації підпільної друкарні ім. Т. Шевченка в лісо-

вому масиві Гальчина Гора Тернопільської області та його криївки біля с. Сухівці Рівненської області, де й загинув Ніл Хасевич у 1952 р.

Матеріали розділу «На перехресті війни і миру», що експонуються на 2-му поверсі у залі № 12, розкривають діяльність УПА та підпілля ОУН в умовах реставрації радянського тоталітарного режиму. Доволі часто це «перехрестя» мало братовбивчий характер. Матеріали розділу стверджують, що війна проти свого народу, організована в кремлівських кабінетах, – одна з найдраматичніших сторінок новітньої української історії, яка осмислюватиметься сучасним поколінням.

Інсталяція «Повстанськими стежками» відтворює повстанський побут за допомогою ужиткових речей, обрядових атрибутів, зразків трофейного озброєння, з яким боролися повстанці. Бідони, у яких наприкінці 1940-х – на поч. 1950-х рр. зазвичай ховали повстанські архіви, і сьогодні повертають до нас унікальні свідчення.

Експозиція покликана показати маловідомі героїчні й трагічні, неоднозначні сторінки нашої історії, розповісти про керівників визвольного підпілля і повстанського руху та рядових вояків, які віддали життя «За край і волю, за нації долю!».

Світлини виставки «Об'єктивна історія» розділяє відстань у 70 років. Зафіксовані фотографіями-професіоналами та аматорами, вони розповідають про дві війни за Українську державу. Герої, зображені на фотографіях, живуть у паралельних світах. Одні – у 1940-х рр., інші – тепер. Вони не перетнулися в часі, але фотодокументи переконують, що на війні – як сьогодні, так і в минулому – люди відчувають однакові емоції. І це незалежно від їхніх політичних та ідеологічних переконань. Парадоксально, але війна – це життя.

На виставці – знімки УПА з Яворівського архіву, які дивом збереглися у скляній банці, закопаній у землю, опрацьовані дослідником Василем Гуменюком. У центрі залу – фотозбільшення одного із 216 негативів архіву. Не розбилося скло і зберегло безцінний історичний скарб, де серед сотень повстанських світлин була і ця, надтріснута часом. Поруч у ящиках – повстанські бідони, які також зберігали історію для прийдешніх поколінь. Земля не мовчить. І навіть знівечений, склеєний вітрами й дощами папір музейні реставратори змогли проявити як фотоплівку, збираючи осколки слів, ніби розбите скло, і створюючи пазли послань із минулого століття.

Основна сюжетна лінія закладена у світлинах часових паралелей: повстанські фото 1940-х рр. з Яворівського архіву й нинішні – з війни на Сході України, зроблені Юрієм Величком, танкістом 46-го окремого батальйону спеціального призначення «Донбас-Україна» ЗСУ. Вони настільки схожі, що їх можна розрізнити хіба що за кольором: чорно-білі – повстанські і кольорові – сучасні. Красиві люди – на потворній війні. Вони кохають, відпочивають після бойового

походу, жартують, упорядковують тимчасове пристанище, очікують на ворога, прощаються з полеглими побратимами тощо. Сюжети без зайвого пафосу дають можливість побачити картини життя «на нулі».

Тему війни на Сході України відображають і фотографії керівника прес-служби 14-ї механізованої бригади ЗСУ, журналіста Владислава Якушева – зламані, знівечені гілки крізь розбите скло, залишки розплавлених осколків звисають із вікон. Моторошні картини дійсності змушують думати про розколотий навколо світ.

Отже, реалії сьогодення змушують нас усе частіше звертатися до глибин історії, шукати в ній відповіді на болючі нині питання. І лише розуміння того, що українці з покоління в покоління ніколи не корилися загарбникам, завжди зі зброєю в руках боролися за право мати власну державу, дасть змогу реалізувати проект успішної демократичної європейської України.